

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 12.10.2023

Kabul / Accepted: 04.12.2023

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1374600

KAZAK EDEBİ AYDINLARI: ALAŞ HAREKETİNİN MİLLÎ KURTULUŞ VE UYANIŞ MÜCADELESİ (XIX.-XX. YÜZYILLAR)

Metin EKİCİ* & Nurbol BASHİROV**

Öz

1917 Rus Devrimi'ni takip eden süreçte Kazakların yaşadıkları bölgelerde teşkilatlanarak oluşturduğu Alaş hareketi, A. Bökeyhanov, A. Baytursunov, M. Dulatov, H. Dosmuhamedov, J. Dosmuhamedov, İ. Jaynakov, B. Alibekov, A. Turlubayev, gibi isimler öncülüğünde şekillenmiştir. Ve bu hareket I. Genel Kazak Kurultayı'nı toplamış ve burada alınan kararlar Alaş Partisi kurulmuştur. Bu parti etrafında toplanan aydınlar bir anlamda Kazak milli hareketinin de öncüsü konumuna gelmişlerdir. Bu anlayışın temel hareket noktası Kazak halkında zihni aydınlanma yaratmak suretiyle milli bir Kazak kimliği meydana getirmek olmuştur. XIX. yüzyılın ilk yarısında Kazak Hanlığı'nın bütünüyle ortadan kaldırılmasından sonraki süreçte, yeni bir devlet kurmak için girişilen bu teşebbüs, başta maddi imkansızlıklar, sosyo-ekonomik çöküntü ve Sovyet ideolojisinin halk arasında yarattığı etki olmak üzere pek çok sebepten dolayı başarısız olmuştur, ancak Alaş hareketinin ortaya koyduğu anlayış ve bu bağlamda ortaya çıkan milli uyanış hareketi bilhassa bu cereyanı takip eden yıllarda Kazak halkının zihin dünyasında bir milli mefkure olarak tezahür etmiştir. Bu makalede Kazakistan'ın edebi ve siyasi figürlerinden önde gelen yazarlar A. Baytursinov, M. Dulatov ve M. Cumabayev'in Rus çarlığının sömürgeci ve baskıcı tutumlarına karşı mücadeleleri, bağımsız bir hükümet olan Alaş özerkliğinin kurulmasına yönelik çalışmaları incelenmektedir. Milli düşüncelerle Kazak bozkırlarında fikirleri kalıplaşan edebi ve siyasi aydınların, ülkenin kaderini ilgilendiren konulardaki genel yaklaşımları da ele alınmaktadır. Onların tutuklanma ve cezalandırılma nedenleri, kendilerini savunmaya çalışırken karşılaştıkları engeller, siyasi baskı mağduru olmaları ve akabinde aklanmalarına yönelik çalışmalar araştırılmaktadır. Bu yazarların halka gerçekleri göstermek konusundaki tutumu, şiirlerindeki "uyanış" sembolü ile ifade edilmiştir. Bu sembol vasıtasıyla millî ruhu yükseltmek, halkın aklını aydınlatmak, onlara eğitim vererek büyük bir devletin kurulması için sağlam bir altyapı oluşturmak hedeflenmiş ve bu konuda çeşitli eylem planları ortaya konarak milli bir mefkure yaratılmak istenmiştir. Kazak milli kimliğinin şekillenmesinde de bu "uyanış" fikri ve onun etrafında oluşan edebi anlayış etkili olmuştur. Buradan hareketle makalede, o dönemki edebiyatta yer alan mücadelenin milli ve siyasi yönlerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alaş-Orda, Millî Aydınlar, Millî Düşünce, Uyanış, Şiir, Bağımsızlık.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, mekici@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9400-8462.

** L.N. Gumilyev Avrasya Milli Üniversitesi, Kazak Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, nurbolbashirov@gmail.com, 0000-0002-4746-502X.

KAZAKH LITERARY INTELLECTUALS: THE STRUGGLE FOR NATIONAL LIBERATION AND AWAKENING OF THE ALASH MOVEMENT (XIX.-XXX. CENTURIES)

Abstract

In the period following the 1917 Russian Revolution, the Alash movement, which was formed by organizing Kazakhs in the regions where they lived, was shaped under the leadership of names such as A. Bökeyhanov, A. Baytursunov, M. Dulatov, H. Dosmuhamedov, J. Dosmuhamedov, I. Jaynakov, B. Alibekov, A. Turlubayev. And this movement convened the First General Kazakh Congress and the Alash Party was established with the decision taken here. The intellectuals gathered around this party became the pioneers of the Kazakh national movement in a sense. The main point of departure of this understanding was to create a national Kazakh identity by creating mental enlightenment in the Kazakh people. In the first half of the XIXth century, in the process after the complete elimination of the Kazakh Khanate, this attempt to establish a new state failed due to many reasons, especially material impossibilities, socio-economic collapse and the impact of Soviet ideology among the people, but the understanding put forward by the Alash movement and the national awakening movement that emerged in this context manifested as a national horizon in the minds of the Kazakh people, especially in the years following this movement. In this article, the struggle of prominent writers A. Baytursinov, M. Dulatov and M. Jumabayev, who are among the literary and political figures of Kazakhstan, against the colonialist and oppressive attitudes of the Russian tsarism, and their work towards the establishment of the Alash autonomy, an independent government, are examined. The general approaches of literary and political intellectuals, whose ideas were molded in the Kazakh steppes with national ideas, on issues concerning the fate of the country are also discussed. The reasons for their arrest and punishment, the obstacles they faced while trying to defend themselves, the fact that they were victims of political pressure and their subsequent exoneration are investigated. The attitude of these writers to show the truth to the public is expressed by the symbol of "awakening" in their poems. Through this symbol, it was aimed to raise the national spirit, to enlighten the minds of the people, to create a solid infrastructure for the establishment of a great state by educating them, and to create a national horizon by putting forward various action plans in this regard. This idea of "awakening" and the literary understanding formed around it were effective in shaping the Kazakh national identity. From this point of view, the article aims to reveal the national and political aspects of the struggle in the literature of that period.

Keywords: Alaş-Orda, National Intellectuals, National Ideas, Awakening, Poems, Freedom.

Giriş

Kazak sosyal bilimciler ve yabancı sosyal bilimciler tarafından “Millet ve Milliyetçilik”, “Etnos”, “Milli Düşünce” kavramları kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır. Bu tartışmalarda yapılan “millet” tanımından yararlanılarak belirli bir halkın yaşadığı bölgesi, dili, ırkı, örf ve adetleri ve tarihi tespit edilebilmektedir. Ancak dış güçlerin siyasî etkisiyle millet olma vasfını kaybeden milletlere de dünya tarihinde rastlanmaktadır. Milli özelliği korumak ve bağımsız bir ülke olarak tarih sahnesinde kalmak için çeşitli savaşlar ve siyasî hareketler gerçekleştirilmiştir. Örneğin, türlü tarihsel dönemleri atlatan ve o süreçte neredeyse topraklarını kaybetmek üzere olan Kazak milliyetçilerinin amacı, “*milli bağımsızlık için mücadele etmek, Kazak topraklarını sömürgeci güçlerin mülkiyetine kalıcı olarak geçmekten korumak ve genç Kazak neslinin milli değerlerden uzaklaşarak Ruslaşmasını önlemek olmuştur*” (Nurpeisov, 1995: 1).

15.-19. yüzyıllarda Kazak bozkırlarında hanlık hakimiyeti vardı. Bozkır yasalarına göre, ancak “Töre” sülalesinden gelen “Sultanlar”dan biri “Kazak Hanı” olma hakkına sahiptir. Kazak halkının geleneklerinin, göreneklerinin, kültürel, sosyal ve hukukî kanunlarının korunmasında hanların büyük etkisi olmuştur. Ancak 19. yüzyılın yirmili yıllarında Rus Çarlık hükümetinin müdahalesiyle Kazak ülkesinde hanlık yönetimine son verilmiştir. Kazak halkı bir eyalet (guberniya) olarak Rus İmparatorluğu’na katılmış ve ülke yönetimi Rus yetkililer tarafından yürütülmüştür. Bütün bunların sonucunda bağımsızlığını kaybeden Kazak milletinin yaşam şekli alt üst olmuştur. Özellikle 1868 yılında Rus Çarlığı yetkililerince zorla kabul ettirilen ve 20. yüzyılın başlarına kadar yürürlükte kalan “Yeni Nizam Yasası”, Kazak halkının milli psikolojisini olumsuz etkilemiş ve millî geleneklerin ciddi seviyede değişmesine neden olmuştur. Söz konusu yasa, Kazaklar arasında bir sürtüşme meydana gelmesine neden olmuştur. Hanlık hakimiyeti kaldırılmış, ülke bölgesel parçalara ayrılarak kaymakamlarla, onlara tâbi kılınan makamların yönetimine verilmiştir:

“Çarlık Rusya’nın Kazak bozkırındaki kolonizasyon politikası üç aşamalıdır: birincisi, garnizonların ve müstahkem askeri hatların inşasını hızlandırmak ve kalıcı Kazak-Rus yerleşimleri (Orınbor, Cayık, Batı Sibirya, daha sonra Jetisuw) oluşturmak; ikincisi, siyasî ve idarî reformlar getirmek, dış bölgelerin ve yarlıkların oluşturulması, uzaktan yönetmeye uygun bir düzenin sağlanması; üçüncüsü, Kazak bozkırının tamamen Rusya tarafından ilhak edilmesidir (Azmuhanova, 2011: 2).

Rus idaresinin elindeki tüm yerel gücün sömürgeleştirme sürecinde çarlık hükümetinde merkezileştirilme politikasının uygulanması, sultanların, boy başkanlarının ve halk içindeki ileri gelenler arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Çünkü Rus makamları onları adli ve idarî faaliyetlerden tamamen uzaklaştırmaya çalışmışlardır.

“Kazakistan’ı ele geçirme politikası 1731’de Kişi Jüz’ün¹ kağanı Abulkhair’in Rusya’ya katılmasıyla başlamıştır. Bu politika 130 yıldan fazla sürmüş ve 1860’ların ortasında tamamen gerçekleşmiştir. 1731-1860’lı yıllar arasında Kazakistan, genel olarak Rusya’ya sözde bağlıdır, çünkü Kazak bozkırlarında boy başkanları ve halk önderleri Rus yöneticilerden uzak ve bağımsız bir siyaset yürütmüşlerdir. Daha sonra Ruslar, ülkede nüfuzlu kişilere, boy başkanlarına maaşlar tayin ederek ve çeşitli unvanlar vererek güçlerini pekiştirmiş, diğer yandan idarî reformlar yapmış ve uymayanları cezalandırmaya başlamıştır. Çarlık hükümeti, Kazak bozkırlarını nihai olarak hakimiyeti altına alabilmek için önce çeşitli reformlar uygulamış, sonra Kazakların milli bütünlüğünü parçalamaya çalışmıştır. Milli bir bütünlük içerisinde yaşayan halkı yönetim merkezlerinin oluşumu bahanesiyle küçük eyaletler haline dönüştürmüştür. İdarî reformlar sonucunda bu eyaletlere yerleştirdiği Kazaklardan yüklü miktarda vergiler istemeye başlamıştır. Ülke genelindeki verimli topraklar, yerel halkın elinden zorla alınıp Rusya’dan Kazak bozkırlarına göç ettirilen Rus çiftçilere verilmiştir. Rus sömürgeciliğine karşı çıkanlar ise ağır baskılara maruz kalmıştır (Jakip, 2011: 3).

Rus İmparatorluğu’nun zulmüne uğrayan Kazak halkı, ciddi tarihî olaylar yaşamışlardır. Milleti yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Kazak milli aydınları, bağımsız bir devletin kurulması için tüm çabalarıyla mücadele etmeye başlamışlardır. Bilhassa 1917 sonbaharında Orınbor şehrinde gerçekleşen ilk “Genel Halk Toplantısı”nda Kazakların özerkliğinin tesis edilmesi meselesi için “Alaş Orda” adında Özerk bir hükümetin kurulması gündeme getirilmiştir. O dönemki Kazak aydınlarından Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursynoglu, Mirjakip Dulat, Magcan Cumabai vb. gibi bilge yiğitler bir araya gelip iktidarı ele

geçirdikten sonra, millî ruhu yükseltmek, halkın aklını aydınlatmak, onlara eğitim vererek büyük bir devletin kurulması için sağlam bir altyapı oluşturmaya girişmiş ve bu konuda çeşitli eylem planları ortaya koymuşlardır.

“Bir yandan hem sömürge hem de feodal baskı altında kalan Kazak toplumu ciddi bir toplumsal krizle karşı karşıya gelmiş, diğer yandan Orta çağ uykusundan yeni uyanıp o dönemki diğer milletler gibi kendine ait yolu bulmak için harekete geçmiştir. Bu, onun acı dolu geçmişinde niteliksel olarak yeni bir aşamadır. Çünkü artık aynı durumda, eski sitemler altında yaşamaya devam etmenin imkânsız olduğunu anlamaya başlamış ve yeni bir çağa, yeni bir hayata, yeni bir yaşam tarzına geçmek için olumsuz toplumsal görüşlerden vazgeçme sorununu kararlılıkla ortaya koyması ve bunlardan kurtulmanın yolunu ülke olarak bulması gerektiğini anlamıştır” (Koygeldiyev, 2004: 4). Alaş aydınları, halkın şuuru uyandırmak ve onları eğitmek için çeşitli eserler kaleme almışlardır. Özellikle ülke geneline dağıtılan gazete ve dergilerin yayıncılığını üstlendiler. 1911’de “Aykap” dergisi, 1913’te “Kazak” gazetesi vb. gibi yayınların basılmasını sağlamışlardır. Gazetenin “Kazak” olarak adlandırılmasının iki anlamı vardır. Öncelikle gazete millî bir gazete olduğu için sadece coğrafi olarak değil, aynı anda dış güçlerin etkisiyle millî bir bütünlüğünü kaybetmeye başlayan Kazak halkını birleştirmek ve tek bir amaç altında buluşturmak. İkincisi, o dönemki edebî ve ilmi yayınlarda Kazak adı yerine Kırgız olarak anıldığı bilinmekte ve bu nedenle yerli halkın asıl adının iade edilmesini sağlamak için böyle bir adımın atılması, büyük bir siyasî strateji içermektedir (Abdimanov, 1993: 5).

Ahmet Baytursynov bu konuda şunları yazmıştır: “Halkımız ve milletimizin kutsal adından dolayı gazetemize “Kazak” adını verdik” (Nısanbayev, 1998: 6). Bu yayınlarda milletin bekâsına ilişkin siyasî konuların yanı sıra, millî ruh ile şuuru uyandırmak amacıyla makaleler, eleştiriler, hikâyeler ve şiirler yayınlanmıştır. Fakat büyük emeklerle ve zorluklarla kurulan “Alaş Partisi”nin üyeleri zulme uğrayıp “milliyetçi” olmakla suçlanmışlar ve taraflı bir yargılama sonrası sürgüne gönderilerek ölüme mahkûm edildiler. Sözü geçen yayınların da basılması ve dağıtılması yasaklanmıştır. Çünkü A. Bokeyhan’ın edebî çevirileri, M. Dulatoğlu’nun “Uyan Kazak!” şiiri, A. Baytursynov’un “Masa” adlı şiir kitabı, B. Ercanov’un “Kalk Kazak!” ve diğer yazarların edebî eserleri aracılığıyla ülkenin o anki durumu ve hayatı hakkında bilgi vererek tüm zorluklardan kurtulmanın yolunu aramışlardır. Onlar, zamanın yönünü değiştirmeyi, geleceğe giden yolu aydınlatmayı amaçlamışlardır. Milletin durumunu şekillendirmek için büyük bir gayret ve çaba sarf ettikleri o dönem, bu makalede ele alınan eserlerinde görülmektedir.

1. Malzeme ve Yöntem

Rus İmparatorluğu’nun Kazak ülkesine yönelik yürüttüğü politikalara karşı çıkan Kazak milliyetçileri, bağımsız bir ülke olmak için “Alaş” özerkliğini yaratmayı amaçladılar, fakat “Milliyetçi” olmakla suçlanıp cezalandırıldılar. Genel olarak, “millet”, “milliyetçilik” kavramları üzerinde biraz durmak gerekir. İngiliz sosyolog Anthony D. Smith, “millet” kavramının belli özelliklerini şu şekilde açıklamıştır; “Bir topluluğun millet kavramı ile ifade edilmesi için, o topluluğun açıkça tanımlanmış bir toprağının varlığı, yani bir vatanı, diğer etnik topluluklardan ayrılan özellikleri, ortak bir ekonomik yaşamı, ortak bir dili ve alfabesi, tarihsel kayıtları ve kendine özgü benzersiz geleneklerinin olması gerekir” (Smith, 1986, 7).

Bir milletin toprağının, vatanının, kendi zihniyetini ve varlığını koruyup, sınırlarını belirleyip, bağımsız bir ülke olarak yaşama hakkına sahip olduğunu ispat ederek millî çıkarlarını savunan aydınlara “milliyetçi” denir. Milliyetçilik kavramıyla ilgili farklı görüşler vardır. Bazı eserler, milliyetçiliği dinî, siyasî, etnik veya kültürel bir faktör olarak ele alır. Bazı tarihçiler, milliyetçilik kavramının kabile topluluklar zamanında da var olduğunu söylerken, modern teorisyenler milliyetçiliğin kökeninin 18. yüzyılın başlarına kadar geri gittiğini bildirerek ve bu dönemden önce kimsenin yerel çıkarlardan başka hiçbir şeyi olmadığını belirtmişlerdir. Millet; ortak bir dile, yerleşik bir kültüre, birleştirici geleneklere ve dine sahip bir topluluğun sosyal birliğidir. Aynı zamanda birçok uruğun/boyun ortak yaşadığı bir alan, ortak bir ekonomisi ve bu urukların temsilcilerini birleştiren bir devleti olur. Toplum birliğinin başlangıcı olan ortak etnogenetik aile, bir milletin oluşumunda önemli rol oynar. Bu tür gereksinimler açısından bakıldığında “millet” ve “ethnos” kavramları birbirine çok yakındır, etnos bir milletin doğuşunun ve oluşumunun temelidir (URL-1: “Seo-Materials” <https://e-history.kz/kz/seo-materials/show/29519/e-history.kz>).

Avustralyalı politikacı O. Bauer: “Millet”, ortak bir kaderi olan insanlar birliğidir. Bu ortak kader temelinde ortaya çıkan milli kültür herkesin ortak olmasıyla özellik kazanır” der. Bir milletin mahiyeti kaderinden ve yaşam tarzından anlaşılır. Özellikle edebî eserler, tasvir edilen bir milletin özelliklerini ve karakterini yansıtır. Yazarın düşünceleri de bu özellikleri göz ardı etmediği zaman birbirine yakın olur ve aynı idealde birleşir. Sonuç olarak, edebiyat, milliyetçi aydınların fikirlerini aktarmada yardımcı bir araç olarak tanımlanabilmektedir.

Bu konuda Fransız edebiyat eleştirmeni G. Lanson şöyle demiştir: “Edebi eserler aracılığıyla insan ruhunu ve bir milletin gelişme tarihini inceliyoruz” (Lanson, 1896: 9). Bizim bu incelemede ele aldığımız eserler Kazakların milli kurtuluş mücadelesini anlatır ve bu eserler çağdaş Kazak edebiyat araştırmalarında “Alaş Edebiyatı” kavramı altında incelenmektedir². Diğer bir deyişle Alaş edebiyatı, Kazakların milli çıkarlarını anlatan millî bir edebiyat olarak teşekkül etmiştir. Kazakistan’ın bağımsızlığını kazandığı yıllardan itibaren Alaş edebiyatı, edebiyat bilimi içinde farklı açılardan ele alınmıştır. Alaş’ı idealine bağlı olan ve bu kapsamda eser veren edebiyat şahsiyetlerin Rus Çarlığı ve sonrasında suçlanıp cezalandırılmalarından dolayı, bağımsızlık döneminde aklanmaları için bazı bilim adamları, edebiyat eleştirmenleri aktif rol almıştır. Alaş figürlerinin hayatı ve eserleri üzerine birçok makale, araştırma ve eleştiriler yayınlanmıştır. Kazak bilim adamı S. Kirabayev’in “Alaşorda ve Milliyetçi Edebiyat” adlı eserinde, Alaş edebiyatında yer alan ortak millî fikir ve düşünceler, Baytursinov’un “Masa” (Sinek), Dulatoğlu’nun “Uyan, Kazak”, Toraygyrov’un “Kamar Suluv” (Güzelim Kamar), Cumabayev’in “Sağındım” (Özledim) eserlerinde incelenip o dönemdeki tarihsel gerçeklere dikkat çekilmiştir (Kirabayev, 1995: 10).

Edebiyat eleştirmeni, araştırmacı R. Nurgali “Auezov ve Alaş” adlı çalışmasında A. Baytursinov, M. Cumabayev, M. Dulatov, C. Aymaulytov, C. Şanin ve M. Auezov’un eserlerini ideolojik ve sanatsal açıdan incelemiştir (Nurgali, 1997: 11). Ayrıca “Versçini Vozvrascennoy Kazakskoy Literaturı” (Geri Gelen Kazak Edebiyatının Şahikaları) (Nurgali, 1998: 12) adlı monografisinde, sömürgecilğe karşı savaşı ve milletin cehaletten kurtuluş eğitim yoluna girmesine susayan Kazak yazarlarının düşünceleri, kendi eserleri üzerinden incelenmektedir.

Alaş araştırmacısı, bilim adamı T. Curtbay “Uranım- Alaş!” (Yolum Alaş’ındır) adlı eserinde 1922-1957 yıllarında millî aydınlar yapılan zulüm, halkın edebiyat ve kültürünün tahribatı, “Alaş” ve “Alaşorda” hükümetlerinin mensupları olan A. Bökeyhan, A. Baytursinov, M. Dulatoğlu, H. Dosmuhamedov, C. Dosmuhamedov, M. Tınışbayev, vb. milliyetçilerin yaşadığı eziyetleri anlatarak Alaş ideolojisinin temellerini ortaya koymuştur.

Edebiyat bilgini, Prof. Dr. D. Kamzabek’in “Alaş ve Edebiyat” (2002), “Aydınlanma ve Edebiyat” (2003), “Payım” (Analiz) (2004), “Alaş’ın Ruhsal Dayanağı” (2008), “Smagul Sadwakasov” (2009) adlı kitaplarında, Alaş temsilcileri eserlerinin üslup ve tür bakımından incelenmesi, sanatsal yaratım tarzları ve eserlerinin tematik özellikleri incelenmiştir. Ayrıca “Alaş Hareketi” adlı eserinde (Tilshov, Kamzabekoglu, 2008: 14). Bugüne kadar Alaş’ı konu edinen tüm eserler, Alaş aydınlarının geçmişi ve Alaş adıyla ilgili kavramlar toplanıp değerlendirilmiştir.

Kazakistan’ın bağımsızlığından bu yana “Alaş edebiyatı devri” Kazak edebiyatı tarihinde belli bir dönem kabul edilerek edebî araştırmalarda yer almakta ve karşılaştırmalı edebiyat araştırma yöntemi başta olmak üzere, çeşitli edebiyat inceleme yöntemleriyle incelenmektedir. Özellikle milli aydınlar hakkında yapılan biyografik çalışmalar, Alaş edebiyatı dönemi eserleri hakkında yapılan monografik araştırmalar ve belgesel eserler, Alaş serisi eğitim ve metodolojik çalışmaları şeklinde sunulmaktadır. Alaş edebiyatı temsilcilerinin nesir ve manzum eserleri incelenip ders kitaplarında da yer verilmiştir. Günümüzde, Alaş devri millî aydınların ana fikri olan kurtuluş mücadelesi, onlar hakkındaki çok yönlü bilimsel araştırmalar ve incelemeler halinde ve çağdaş eğitimle bütünlük içerisinde kapsamlı bir şekilde tanıtılmaktadır. Bu araştırmaların çoğunda Alaş devir edebî şahsiyetlerin eserleri ve fikirleri Kazak gençlerine etkin ve doğru bir şekilde bilimsel yöntemlerle aktarılmaya çalışılmaktadır.

2. Gözlem ve İnceleme

Millî Kazak aydınları, ülkedeki durumu tahlil edip sosyal ve siyasî faaliyetleriyle birlikte, edebi yaratıcılık faaliyetleriyle de halka gerçekleri göstermeye çalışmışlar ve baskıcı sömürgecilere karşı çıkmışlardır. Alaş aydınları, çoğu okur-yazar olmayan, yapılanların sonuçlarının iyi veya kötü olacağını bilemeyen, dünyadaki çoğu gelişmeden de habersiz yaşayan o dönemki saf Kazak toplumunu uyandırmak için manzum ve mensur çeşitli eserler yayınlamışlardır. Örneğin M. Dulatov'un 1909 yılında "Uyan Kazak" adlı kitabı yayınlanmıştır. Bu eserde şair, Çar hükümetinin Kazak milletine karşı yaptığı suiistimalleri anlatmıştır. Eserde Rus İmparatorluğu'nun Kazakların hayvancılığa uygun topraklarını elinden aldığı, diline, geleneğine, yaşadığı bölgeye sahip çıkmalarına izin vermediği açıkça anlatılmıştır. Şair, bu siyasî olaylardan etkilenen ve acı çeken, büyük zorluklarla hayatına devam ettirmek zorunda kalan halkın durumunu yine kendi halkına anlatmak için bu eseri yayınlamıştır.

"Mirjakıp Dulatoğlu, Kazak özgürlük hareketinin manifestosu olan 'Uyan Kazak!' adlı şiir kitabında milleti uykudan uyandırma, onlara sosyal ve siyasî gerçekleri göstererek bağımsızlığa doğru adım atmaları gerektiğini bu eserinde kavramsal bir düzeyde anlatmış ve o manifestoyu kuru bir hayal değil, siyasî mücadele ile gerçek bilgelik ve bilgeliğe dayalı ciddi bir eylem arzusuyla ilişkilendirmiştir" (Şarip, 240: 15). Bu bağlamda, M. Dulatov'un bahsi geçen eseriyle "kendinizi, ülkenizi ve toprağınızı korumak için uyanmanız gerekir" cümlelerini halka iletmek istediği anlaşılmaktadır. "Uyan" demesi, yeniden doğmak, çalışma, çabalama, bilgi edinme ve yeni bir hayata adım atma zamanının geldiğini vurgulamaktır. Diğer taraftan, Çarlık hükümetinin "her dediğini yerine getiren" bir halkın eğitim alıp bilgi sahibi bireyler haline gelmesi kolay kabul edilecek bir değişim fikri olmamıştır.

Haziran 1911'de Mirjakıp Dulatov, "Uyan, Kazak" kitabını yayınladığı ve dağıttığı için tutuklanıp Semipalatinsk'teki hapis haneye gönderilmiştir. Çarlık Rusya millî yasasının 103. ve 129. maddeleri uyarınca suçlu olarak tanımlanmış ve şaire Bölgesel Mahkeme tarafından 19 ay hapis cezası verilmiştir. Müfettiş Puklyakov, Semey Bölgesel Mahkemesi Savcısı'na, 1911'de, Dulatov hakkında yazdığı suçlamasıyla ilgili yaptığı açıklamada; " 'Uyan, Kazak!' adlı eser, içeriği bakımından Kazak gençlerini mevcut sosyal devlet yapısını yıkmaya çağıran ve bu suretle suça azmettirici bir eserdir. Bu eserde Dulatov, Kazakların hanlık dönemindeki özgür yaşamı ile Çarlık yönetimi zamanını karşılaştırır ve Rus hükümetinin Kazaklardan topraklarını alıp bu yerlere gönderilen Rus göçmenlerine ve misyonerlere verdikleri söylemektedir" (Dulatbekov, 2003: 16) diyerek şairi, Çarlık Rusya hükümetinin politikasına karşı çıkmak ve ona karşı harekete geçmeye teşvik etmekle suçlamıştır.

Gerçekten de M. Dulatov'un hapsedilmesine neden olan bu kitap, Çarlık Rusya'nın sömürge politikasına karşı bir içeriğe sahiptir. Tarihçi, Prof. Dr. M. Koygeldiyev; "Bu, Rus hükümetini sınırlandıran bir kitaptı. Uyan Kazak'ın o dönemin tüm Kazak aydınları tarafından sevilmiş olması ilginçtir. Halk da kitabı aynı duygularla karşılamıştır. Din adamları da beğenmişlerdir. Kazaklar 'Uyan Kazak' adlı bu eseri büyük bir sevinçle okudular; ülkenin dört bir yanındaki camilerde imamlar bu kitabı halka dağıtmışlardır. Buradan da kitabın özü ve önemi anlaşılmaktadır. Rus hükümeti kitabın yazarının peşine düşmüş ve kitabın okunmasını da yasaklamıştır" diyerek Dulatov'un zulme uğramasının sebebini anlatmıştır. M. Dulatov, Aralık 1928'de tutuklanmış ve iki yıl sonra idama mahkûm edilmişse de Çarlık mahkemesi bu cezayı 10 yıl hapis cezası ile değiştirmiş, 1935'te Belomor-Baltık kanalının inşası sırasında kurulan Sosnovsk istasyonundaki cezaevi kampında geçirdiği bir ağır hastalık sonucu vefat etmiştir (Koygeldiyev, 2004: 4-7).

M. Dulatov gibi milli aydınlar, halkı çarlık zulmünden kurtulmaya, eğitim ve bağımsızlık yollarına yönlendirmeye çalışmışlardır. Yıllardır göz yumdukları gerçekleri uykusundan kalkmışçasına kabullenmek ve dikkate almak gerektiğini, millî ruhu yükseltmenin bu yolda bir basamak olduğunu belirttiler. Aynı amaca hizmet ettikleri için Alaş aydınları eserlerindeki ana motiflerin de benzer ve aynı düşüncelerden oluştuğu görülür. "Uyan Kazak" şiirinde M. Dulatov: "Aç gözlerini, uyan Kazak, kaldır başını, Bundan böyle yatmak olmaz", "Yatıyorsun Kazak, hiç uyanmadan, uyumaktasın derincesine" (Dulatov, 1909: 17) şeklindeki mısralarla Kazak halkını kendine yapılanlara karşı durmaya davet eden bir uyanışa çağırılmaktadır. Şair B. Erjanov bu şiire nazire şeklindeki "Kalk Kazak!" adlı şiirinde; "Kazak halkını uyandırırver/ Böyle bir günde öylesine yatmak yerine uyanmak gerek/ Gençliğini karanlıkta harcama/ Bir yorganın altında boşuna

uyumanın ne anlamı var?” (Erzhanov, 1914: 18) mısralarını yazarak Dulatov’un düşüncelerini devam ettirmiştir.

Kazak halkını “uyandırma” motifi, milli şairlerin şiirlerinde özel bir dokunma noktası olmuştur. A. Baytursınoğlu “Masa” adlı şiir kitabında, bir sivrisineğe dönüşüp derin uykuda olan insanların kulaklarına vızıldayıp onları uyandırmak ister ve çevrelerine dikkat etmeleri için çağrıda bulunur. “*Aynen öyle, bu insanların uykusu var eskisi gibi/ Malın mülkün yabancı ellerde, ruhun ise zindanda/ Aç gözlerini uyanma zamanı artık*” diyerek uyuyan halkı uyandırıp yeni bir hayata adım atmaya davet eder. A. Baytursınoğlu’nun adı, “Alaş” Ulusal-Demokratik Partisinin bir araya gelmesine katkıda bulunan “Kazak” gazetesiyle yakından ilişkilidir. Millî düşüncelerin yayılmasını sağlayan bu gazete, Çarlık yönetimi tarafından güvenilmez bulunduğu için sürekli gözetim altında tutulmuştur. “*Görünen o ki, Çarlık hükümetinin hapishanesine giren ve sürgünden dönen bir kişinin çıkardığı gazete, Orınbor’daki devlet daireleri tarafından yakından izlenmiş ve parmağını oynattığı an hakkında suçlama olduğu iddia edilip, editörünü hapse atmaya çalışmışlardır*” (Nysanbaev, 1998: 6).

A. Baytursınoğlu gazetenin her sayısı için ayrı bir rapor hazırlayıp vermek zorunda kalmış ve gazetede yayınlanan bütün makaleleri Rus Valiye tercüme etmiştir. Esas olarak, A. Baytursınoğlu milletin kaderi konusunda endişelidir ve sadece gazetede makale yayınlamakla kalmamış, aynı zamanda şiir yazmış ve milleti uyandıracak edebî çeviriler de yapmıştır. Örneğin I. Kırilov’un Rusça yayınladığı masalları Kazakçaya tercüme etmiştir. A. Baytursınoğlu’nun bunlardan daha önemli olarak yaptığı çalışma ise okur-yazar olmayan Kazak halkının kolayca okuma-yazma öğrenmesi için millî Kazak alfabesini oluşturmasıdır. Yazdığı bir şiirde ise:

“Kaz edik katar uşıp kankıladağan, (Kazlar idik beraber uçan, beraber şarkı söyleyen,)

Sahara sazğa konup salkındağan. (Sahranın kumları üzerine konup soluklandık birlikte.)

Bir örtke kawdan şıkkan duşar bolup, (Fakat aniden bir yangın çıkınca,)

Ne kaldı denemizde şarpılmağan (Vücutumuzda yanmayan yer kalmış mı şimdi?)” (Baytursınoğlu, 1998: 19) şeklindeki mısralarla Kazakların başına gelen zor günlerden, kaz gibi özgür yaşayan halkın, aniden tutsaklık ateşinin kurbanı olduğundan bahsetmiştir. Üstelik şairin alinyazısından gelen yetimliğinin gururu ile güçlü bir hâkimiyet duygusuna sahip olduğunu görmek mümkündür:

Ok tiyip on üşimde oy tüsirip, (Bunu on üç yaşımda düşündüm, bir kurşunla vurduğumda,)

Bitpegen jüregimde bar bir jaram.(Kapanmayan bir yara var yüreğimde.)

Aldanıp tamağıma onu umutsam, (Yiyip içtiğimle kendimi teselli edip onu unutursam,)

Bolğanday jegenimning bări haram. (Yediğim her şey haramdır bana.)

Adamnan tuwıp, adam isin etpey, (İnsandan doğmama rağmen insanlığa hizmet etmezsem,)

Uyalmay ne betimmen körge baram? (Utanmaz yüzümle mezara nasıl gideceğim?) (Baytursınoğlu, 1998: 19) şeklinde “Anama Hat (Anneme Mektup)” şiirinde henüz on üç yaşındayken babasından ayrıldığını ve o an “bir kurşunla vurulmuş” gibi hissettiğini anlatmıştır.

Yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı gibi, A. Baytursınoğlu’nun babası ve ağabeyi Çarlık Rusya yetkilileriyle çatışmışlar ve sonrasında mahkûm edilerek sürgüne gönderilmişlerdir. Cezalandırma timinin halka yaptığı şiddet on üç yaşındaki çocuğun kalbini acıtmış ve onun millî mücadele yoluna girmesini sağlamıştır. Yani bu satırlardan şairin içsesi tüm katmanlarıyla hissedilebilmektedir. Genel olarak, A. Baytursınoğlu çeşitli iftiralarla suçlanarak 11 kere hapse atılmış ve beraat etmiştir. 25 Kasım 1937’de tekrar tutuklanıp yargılanmış ve Şubat 1938’de ise cezalandırma timleri tarafından öldürülmüştür.

“A. Baytursınoğlu, hedefi Kazakistan’da Sovyet iktidarını devirmek olan karşı-devrimci milliyetçi parti Alaş’ın ve Alaş-Orda hükümetinin kurucularından ve liderlerinden biriydi. Bu amaçla, A. Baytursınoğlu ve diğerlerinin önderliğindeki Alaş-Orda hükümetinin üyeleri, silahlı müfrezeler oluşturup Kazakistan topraklarında operasyonlar yürüttüler ve karşı-devrimci Kolçak hükümeti ile ittifak halinde bir anlaşmaya

imza atmışlardı” (Skalozubov, 1910: 20).

A. Baytursınoğlu'nun yaşadığı dönem, “Uyanış Dönemi” olarak adlandırılabilir. A. Baytursınoğlu ve M. Dulatov ile fikir ve hedefleri aynı olan şair M. Cumabayev'in eserlerinde de özgürlük ve eşitlik arzusundan bahsedilmektedir. Örneğin “Zavallı Kazak” şiirinde, “Zavallı Kazak derin derin uykuya dalar, / Hareket et Kazak, bilime koşma zamanı geldi” (Cumabayev, 1997: 21) diyerek uyuyan Kazak'ı uyandırmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla 1905-1907 yıllarında gerçekleşen Birinci Rus Devriminden sonraki şiirlerde “uyanma, uyandırma” motifinin Kazak topraklarında, Kazak edebiyatında geniş çaplı olarak yer aldığı söylenebilir. Edebiyatçı, Prof. Dr. Aigul Isimakova; “*Mirjakıp Dulatov'un 'Uyan Kazak! (Orınbor, 1909)*”, *Baybatır Erjanoğlu'nun 'Ayağa kalk Kazak! (Kazan, 1914)*’ ve *Abilkasım Argını'nin 'Yatma Kazak! (Taşkent, 1917)*’ eserlerinin yapısı, konusu ve içeriğinin Dulatov'un “Uyan Kazak!” eserinin devamı olarak ele alınması ve bu eserlerin yüzyıl önceki Kazak halkını ayağa kaldırmak için yazılması birbiriyle doğrudan ilişkili olduklarını gösterir. Baybatır Erjanoğlu ve Abilkasım Argını'nin edebî ve sanatsal seviyeleri farklı olsa da düşüncelerinin üslubu, yazım tarzı ve ana fikri ve amacı aynıydı. Bu amaç, Kazak halkının şuurunu uyandırmaktan ibarettir” şeklinde açıklamıştır.

M. Dulatov'u hocası olarak kabul eden, bir millet olarak kendi halkının özgürce gelişmesini arzulayan ve bağımsızlık için savaşan şair Magcan Cumabayev, gençliğe yol göstermek amacıyla yazdığı şiirlerini geleceğin gençlerine ithaf etmiştir. 1918'de Kızılcıkar'da yayımlanan “Genç Yurttaş” gazetesinin ilk sayısında şairin “Men Jastarğa Senemin” (Gençlere inanıyorum) başlıklı şiiri yayınlanır. Bu şiir, o dönemki Kazak gençliğinin yapması gerekenleri, amaçlarını ve görevlerini açıkça ortaya koyar; “*Gençler! Önderlik eden ve Alaş yolunda hizmet etmiş dürüst ve saf kalp sahipleri olan ağabeylerinizden örnek alın. Vatanını ve kahramanlığını kaybetmiş, iki yüz yıldır tutsak olan halkı düşünün. Siyasî hakkını tam olarak arama cesaretini gösteren, gündüzü gece, kardeşini yabancı, menfaati zarar sayan ülkenin geleceğini düşünün!*” (Nisanbayev, 1998: 6) der. Bu şiirden M. Cumabayev'in milliyetçiliği açıkça görülmektedir. Çünkü o Kazak milletinin hüznünü dile getirerek Kazak gençliğinin millî duygusunu uyandırmayı ve onlar milli bir şuur vermeyi amaçlamıştır. Geleceği gençlerle doğrudan bağlantılı gören vatansever şairin tüm umudu gençlerdedir:

“Jas kırandar – balapan, (Genç kartallar, yavrular,)

Kanat jayıp umtılğan, (Kanat açıp uçarlar),

Közdegeni kök aspan, (Mavi gökyüzüdür hedefleri.)

Men jastarğa senemin! (Ben gençliğe inanırım!)

Men senemin jastarğa! (İnanırım gençliğe!)

Alaş atın aspanğa, (Alaş adını gökyüzüne)

Şıgarar olar bir tangda, (Yükseltir onlar bir sabah,)

Men jastarğa senemin! (Ben gençliğe inanırım!)”

diyerek Alaş düşüncelerini ve gençlikten beklentilerini ifade etmiştir.

Gençler yeniliğe tutkulu, yaratıcılık hevesleri yüksek ve temiz olurlar. Bu yüzden şair gençleri teşvik etmiş, onlara inanmış ve umut bağlamıştır. “Gençliğe inanırım” şiirinin konu edindiği şairin bu düşünceleri, yüksek sesle halka söylenen şairin iç haykırışıdır. Şiirde gençler “aslan gibi”, “kaplan gibi”, “kartal gibi” olarak tasvir edilmekte ve “at, şahin” ile karşılaştırılmaktadır. Edebiyat eleştirmeni, Prof. Dr. B. Maitanov: “*Magcan Cumabayev'in eserlerinin yapısı çok zengindir. Karmaşık ahenkleri şaşırtıcı, şaire özel ve sanatsaldır. Şair, Kazak şiirine konu, edebi sanat kullanımı, vezin, hece ve tonlama değişikliği gibi hususlarda pek çok yenilik getirmiştir. Bu yeniliklerin çoğu sonraki dönem milli şiirde bir dürtü yaratır. Magcan'ın dili ile berraklaştırılmış düşünceleri, şiirin içeriğinin güzelliğini ve gücünü arttırmada, onun nükteli, etkileyici, düşünceli, melodik özelliklerini parlak bir şekilde ortaya koymaktadır*” (Maitanov, 2000: 22). M. Cumabayev sembolist bir şairdir. Şiirlerinde simgelerin sanatsal işlevi ve etkisi güçlüdür. Şairin kullandığı figüratif semboller, şairin düşüncesini ve kişiliğini gösterir. Edebiyat araştırmacısı Mussaly ve

Daurenbekova; “*Mağcan’ın en karakteristik estetik özellikleri, belirli sembollerle yansıtılan canlı dokunaklılık, farklı tonlarda değişim, insan sevgisi ve acıma duygusu, dizginlenemeyen irade, gönül kültürü, özgürlükçü ve kurtarıcı tarafı ve ülkesi ile milleti için feda etmeye hazır vatanseverlik motifleridir*” (Mussaly, Daurenbekova, 2021: 23). Diyerek diğer edebiyat araştırmacılarının da belirttiği üzere; şairin kullandığı imajların belli bir tarihsel ve toplumsal duruma karşı tavrı şiirlerinde kullandığı sembollerden anlaşılmaktadır.

Yükseköğrenim görmüş M. Cumabayev şairliği yanında, A. Bökeyhan, A. Baytursınoğlu ve M. Dulatov gibi diğer Alaş aydınlarıyla birlikte “Alaş Partisi”nin kurulmasına da hizmet etmiştir. 1917 Şubat Devrimi’nden sonraki siyasî gelişmeler nedeniyle, etkin bir şekilde kamusal alana girer ve Akmola bölgesel Kazak kongresini organize eder ve “Alaş Partisi”nin Akmola bölge komitesi üyeliğine seçilir. Moskova’da düzenlenen “Tüm Rusya Müslümanları Kongresi”ne katılması ise sadece Kazakların tüm Müslüman halkların özgürlüğü için mücadele ettiğini göstermektedir. Ancak M. Cumabayev’in şiirleri, komünist düşünceye mensup yazarlara yabancıydı. Bunun bir örneği, Cumabayev’in 1923’te Taşkent’te yayınlanan şiir kitabı hakkında sayısız eleştirel yazının yayınlanmış olmasında açıkça görülür. M. Cumabayev hakkında değerlendirme yapmak için Komünist partisi mensuplarının çeşitli toplantılar yaptığı bilinmektedir. Bunlardan biri olan ve 24 Kasım 1924’te düzenlenen özel bir toplantıya Sovyet Halklarının Merkezi Yayınlar Müdürü Nazir Törekulov, Merkez Komsomol Komitesi Büro Üyesi, Gençlik Komünist Enternasyonal’in yürütme kurulu başkanı Ghani Muratbayev de katılmıştır. Gündemdeki konu olan M. Cumabayev hakkında o dönem Doğu Komünist İşçileri Üniversitesi’nde okuyan genç şair Ötebay Turmanjanov bir konuşma yapmıştır. Cumabayev’in eserleri hakkında gündeme getirilen konuyu tartışanların görüşleri ikiye ayrılmış ve toplantı sonunda; “*Mağcan bir burjuva-milliyetçi, bize tamamen yabancı bir şairdir*” şeklinde siyasî bir kararın alınmıştır” (Kabışoğlu, 2003: 24). “Milliyetçi” olmakla suçlanan M. Cumabayev’e 1929’da 10 yıl hapis cezası verilmiştir. Fakat 1935’te ünlü Rus yazarı Maksim Gorki’nin yardımıyla erken serbest bırakılmıştır. Ancak 30 Aralık 1937’de şairin diğer milliyetçilerle birlikte iftiralara yeniden zulme uğradığı ve diğer milliyetçi aydınlarla birlikte tutuklanıp idam edildiği bilinmektedir. Teğmen Gaikovich, ölüm belgesinde şunları belirtmiştir; “*Mağcan Bekenoviç Cumabayev, infaz cezası nedeniyle 11 Şubat 1938 kararına istinaden 19 Mart 1938’de idam edildi.*” Kazakistan aydınlarının temsilcilerine Sovyetler Birliği Ceza Kanunu’nun 58. maddesi uyarınca “Halk Düşmanı” oldukları suçlamasıyla idam cezası verilmiştir (Curtbay, 2016: 25).

Bu kararlar, verilen cezalar ve de infazlarda görülmektedir ki, özerk bir ülke olmayı hayal eden Kazak aydınları, Kazaklar ve Ruslar arasında etnik düşmanlığı kışkırtmakla suçlanarak birer birer ortadan kaldırılmışlardır.

4 Kasım 1988’de Sovyetler Birliği Üst Mahkemesinin Ceza İşleri Kurulu’nun yaptığı toplantıda; “*Silahlı bir ayaklanma yoluyla Sovyetler Birliğini yıkmak amacıyla kurulan ‘Alaşorda hükümeti ve temsilcilerinin karşı devrimci, terörist ve yeraltı gizli örgütünün ortaya çıkarılması’ davasına ilişkin mahkeme kararı yeniden değerlendirilmiştir. Yüksek Mahkeme, Kazak Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti Ceza ve Hukuk Kanunu’nun 375. maddesi uyarınca, 4 Nisan 1930 ve 13 Ocak 1931 tarihli SSCB Halk Komiserleri Konseyi altındaki OGPU İY tarafından Baytursınov Ahmet; Dulatov Mirjakıp; Aymauytov Cusipbek; Cumabayev Mağcan ve diğerlerine ilişkin alınan kararların iptal edilmesine ve eylemlerinde herhangi bir suç unsuru bulunmadığı için soruşturma sürecinin durdurulmasına, Kazak SSC savcısının protestosunun olumlu yanıtlanmasına karar vermiştir. Kazak SSC Yüksek Mahkemesi- T. K. Aimukhambetov. Yönetim kurulu üyeleri- E. L. Grabarnik, K. T. Kenzhebaev*”. (URL-2:”xx-fasirdi-basindafi-azastandafi-onerkesipti-damui”<https://melimde.com/1-xx-fasirdi-basindafi-azastandafi-onerkesipti-damui.html?page=70>).

Sonuç ve Değerlendirme

Alaş aydınları Çarlık Rusya’nın sömürgeci ve baskıcı yaklaşımları sonucunda Kazak halkını uyarmaya ve yapılan haksız uygulamalara karşı durmaya çağırılmışlardır. Bu çağrılarını şiirlerinde, gazetelerde yayınladıkları makalelerde ve de diğer edebi eserlerinde dile getiren Alaş mensupları, 1918 Bolşevik İhtilali sonucunda kurulan Sovyetler Birliği döneminde de bu çağrılarını belli bir süre devam

ettirmişlerdir. Ancak 1920'lerin sonu ve 1930'ların başlarında Alaş mensubu olan Kazak aydınlarına yönelik suçlamalar ve cezalar gittikçe artmıştır. Bu dönemde Kazak aydınları ve Kazak yöneticiler arasındaki siyasi ve ideolojik çatışma derinleşmiş ve gittikçe daha gerginleşmiştir. Alaşorda hükümetini kuran Kazak aydınları affedilip Sovyet hükümetinin yanında sadakatle hizmet etmelerine rağmen, Çarlık dönemindeki ve Sovyetler Birliğinin ilk yıllarındaki yayınları ve diğer faaliyetleri nedeniyle tekrar yargılanıp zulme uğramaya başlamışlardır. Bunların sonucunda çoğu Alaş aydını ya öldürülmüş veya sürgüne gönderilerek gittikleri yerde hayatlarını kaybetmiştir.

20 yüzyıl Kazak tarihinde önemli bir yer tutan pek çok Kazak aydını millî problemleri çözmek ve Kazak halkının bağımsızlık konusunda uyanması ve toplum olarak gelişmesi için çalışmışlardır. Kazak halkının her bakımdan gelişmesinin önemli olduğunu düşünen bu aydınlar gazete yazıları, edebi eserler, bilim ve sanat eserlerinin çevirileri yoluyla Kazak halkının uyanması ve gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Çarlık Rusya içinde yer aldıkları yıllarda, Kazak aydınları kendi halkının manevî zenginliğinden bahsedip bu manevî zenginliğin keşfedilip ortaya çıkarılmasına ve bunlara bağlı bir gelişme gerçekleştirilmesine izin verilmemiştir. Zaman geçtikçe bağımsız olma arzusu ile hareket eden milliyetçi Kazak aydınları ve halk önderleri edebi yaratmalarıyla halkı uyandırmaya ve bağımsız bir millet olma hayallerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu arzuyla Sovyetler Birliğinin kuruluş devrinde Bolşeviklerle birlikte hareket etmiş ve Alaş-Orda hükümetini kurmuşlardır. Ancak belli bir süre sonra Komünistler tarafından suçlanıp cezaya çarptırılmış, bazı aydınlar bir süreliğine affedilseler de belli bir süre sonra tekrar suçlanıp yargılanmışlar ve yaptıkları edebi ve siyasi faaliyetlerin bedelini hayatlarıyla ödemişlerdir.

Günümüzde ise o dönemin gerçeklerini anlatan edebî miras üzerine akademik dünyada tezler yazılıp savunulmakta ve Alaş aydınlarının düşüncelerini anlattıkları edebi eserler hakkında monografik çalışmalar yayımlanmaktadır. Kazak aydınlarının yaratıcı ve kültürel mirasları 1988'in başından itibaren Kazakistan'da etkili olmaya başlamıştır. Aralık 1988'de Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosu; A. Baytursınov, M. Cumabayev, M. Dulatov, C. Aymaıytov ve diğer Alaş devri edebi şahsiyetlerin eserlerinin tekrar incelenmesini istemiş ve yapılan inceleme sonucunda Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Devlet Yayınevi ile Kazak SSC Bilimler Akademisi Dilbilim, Edebiyat ve Sanat Enstitüleri ile birlikte, klasiklerden seçme eserlerin ve bilimsel eserlerin hazırlanmasına ve yayımlanmasına karar vermiştir. Bunların yanında; "31 Mayıs Siyasi Zulüm Kurbanlarını Anma Günü" olarak ilan edilmiştir.

Kazak aydınları çarlık devrinde başlatılan ve Sovyetler Birliği devrinde de sürdürülen sömürgeci zulme karşı Kazak halkının millî şuurunu yükseltmişler, yaratıcı, sosyal ve siyasî faaliyetleriyle bağımsız bir devlet olma yolunda yürümüşler ve Kazak halkının bu yolda yürümesi için yol göstermeyi amaçlamışlardır. Onlar, sonuna kadar Kazak halkının millî ruh ve şuurunu uyandırmak ve halkın gözünü açmak yolunda yılmadan mücadele etmiştir. Amaçları için ilerlerken "Kazak", "Sarıarka", "Alaş" vb. gibi gazeteler aracılığıyla birçok hayali gerçeğe dönüştürmüşlerdir. Gençlerin kamu işlerine katılımı konusunda onların zihinlerinin gelişmesi için gerekli olan kültür ve eğitim alanındaki faaliyetleri artırmışlardır. Devletin o dönemki politikasını değerlendirerek, gazete sayfalarında Kazak ülkesinin egemenliği, ülke olarak toprak ve su mülkiyeti meselesi, Kazak köylüsünün şikâyetleri ve ihtiyaçları, Kazak topraklarına göç ettirilen Rus çalışanların durumu hakkında yazılar, tenkitler, hikâyeler ve şiirler yayınlamışlardır.

Bugün Kazakistan'ın bağımsızlığa kavuşmasının onların çalışmaları sayesinde olduğu açıktır. Kuşakların birbirini izlemesi tarihsel bir süreçtir ve nesnel bir olgudur. Her yeni nesil beraberinde yeni bir hayat, yeni bir durum getirir. Bugünkü kuşaklar verimlilik, yenilik ve yaratıcılıkla ilgileniyor. Bu dönemde, ekonomi, teknoloji, bilim, eğitim, sosyal alanlara yönelik çalışmalar artırılmalıdır. Bahsi geçen alanların herhangi birinden yeni fikir ve önerilerin doğması muhtemeldir. Bu nedenle gençler kaliteli eğitim almalı ve Kazak halkının bağımsız bir millet olması için geçmişte savaşanların hayalini tam anlamıyla gerçekleştirmelidir.

Kazakistan'da bugün uygulanan "Genç Ulan" adı altındaki küçük birimlerin birleşik bir gençlik hareketine dönüşmesi gerekmektedir. Bu hareket, gençlik organizasyonlarının başkanlarını birleştirecek ve toplumda gençlere yönelik etkin bir politikanın belirlenmesi ve uygulanmasında aktif bir rol alacaktır. Böylece gençlerin toplum içindeki etkinliği artacaktır. Bu sağlandığı takdirde Alaş aydınlarının hayali olan gençlere bağlanmış gelecek gerçeğe dönüşecektir.

Sonnotlar

1. Kazak halkı “Ulu Jüz, Orta Jüz, Kişi Jüz” olarak üç büyük ana kola ayrılır. Kişi Jüz, batı Kazakistan bölgesinde yaşayan Kazaklara denir.
2. Alaş Aydınları, 1911’de “Aykap” dergisi, 1913’te “Kazak” gazetesi vb. gibi yayınların basılmasını sağlamışlardır.

Kaynaklar

ABDİMANOV, Ö. (1993). *Kazak Gazeti*. Almatı.

Alaş Kozğalı Kayratkerlerinin Resmi Aktaluwı <https://melimde.com/1-xx-fasirdi-basindafi-azastandafi-onerkesipti-damui.html?page=70>

AZMUHANOVA, A. (2011). “Ult Ağartuwşılıarı jane Ulttk Müdde.” *Kazak Tarihi Dergisi*. № 4 (109).

DULATBEKOV, N. <https://abai.kz/post/12879>

DULATULI, M. (1909). *Oyan, Kazak*. Orınbor: Altın Orda.

DULATULI, M. (1998). *Ak Jol*. Almatı: Altın Orda.

ERJANOV, B. (1914). *Tur, Kazak*. Kazan.

JAKIP, B. Ö. (2011). “Aybyn.” *Kazak Ansiklopedisi*. Almatı.

JUMABAYEV, M. (1997). *Şığarmaları*. Almatı: Mektep.

JURTBAY, T. (2016). *Bol’ Moya, Gordost’ Moya- Alaş! Trilogiya*. çev.Orınbay Janaydarov. Astana: Awdarma.

KABIŞULI, G. (2003). “Magcanning Akındığı.” *Kazak Adebieti* № 4 (109).

KAKIŞEV, T. (1997). *Tar Jol Tayğak Keşuwding Tağdırı*. Almatı: Sanat.

KAMZABEKOV, D. (2002). *Alaş jane Adebiet*. Astana: Foliant.

KİRABAYEV, S. (2007). *Alaşorda jane Ultşıldık Adebiet*. Almatı: Bilim.

KOYGELDİYEYEV, M. (2008). *Alaş Kozğalı*. Almatı: Mektep.

KOYGELDİYEYEV, M. (2004). *Ulttk Sayasi Elita. Kızmeti men Tağdırı*. Almatı: Jalın.

LANSON, G. (1896). *Metod v İstorii Literaturı*. Saint-Petersburg: Praksis.

MAYTANOV, B. (1997). *Söz Sırı*. Almatı: KazNU.

MUSSALY, L.; Daurenbekova L. (2021). *Journal of Language and Linguistic St. C.* 18, s. 1 447-457.

NİSANBAYEV, A. (1998). *Kazak Gazeti*. Almatı.

NURGALİ, R. (1997). *Auezov jane Alaş*. Almatı: Sanat.

NURGALİ, R. (1998). *Verşini Vozvraşennoy Kazahskoy Literaturı*. Astana: Foliant.

NÜRPEYİSOV, K. (2010). *Alaş Akikatı*. Almatı: Anarıs Yayınları.

ŞARİP, A. (2010). *Söz Öneri jane Ulttk Ruh*. Astana: Pedagogika-Press.

SKALOZUBOV, N. (1910). *Kazahskii Poet Ahmet Baytursinov v Tyurme*. Reç.

SMITH A.D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Wiley-Blackwell.

İnternet Kaynakları

URL: <https://e-history.kz/kz/seo-materials/show/29519/> e-history.kz